

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Институт за балканистика при БАН

ТЪРНОВСКА КНИЖОВНА ШКОЛА. Т. 6

Шести международен симпозиум, Велико Търново, 26—28 септември 1994 г.

ЕВТИМИЕВИЯТ МАНАСТИР КРАЙ ТЪРНОВГРАД

Тодор ОВЧАРОВ (Велико Търново)

Годините 1393—1396 са тежки за българския народ. Ликвидирана е българската държава. В 1393 е превзет и разграбен столичният град Търнов. Част от населението му е избито, други са прокудени из околността и Балкана, а трета част, навярно значителна, е заточена далеч от родния край. Сред заточените обитатели на старопрестолния Търнов е и българският патриарх Евтимий.

За неговата дейност, като за велик човек, заслужил за България, се знае достатъчно. Не е уточнено обаче със сигурност мястото, където е работил той след пристигането си от Атонския полуостров.

Д-р Васил Киселков, като се позовава на писаното от Григорий Цамблак, посочва в монографията си „Патриарх Евтимий“, че „шом стигнал Търново, Евтимий веднага се заел да си основе манастир в някой планински кът, далече от градския шум, за да се отдаде на молитва, бдения и съзерцания и аскетични подвизи в духа на исихазма“¹.

Пак там се отбелязва, че Евтимиевият манастир е посветен на „Св. Троица“. И още, че е издигнат в една гориста местност, в подножието на скалиста стръмнина, 5—6 км северно от престолния град. Всъщност Киселков нагажда фактите съобразно разположението на днешния девически манастир „Св. Троица“ в пролома Дервент, северно от гр. Велико Търново. Можем ли обаче да приемем писаното от Киселков за чиста истина? Дали този сегашен манастир е точно онзи, в който е работил Евтимий?

Наистина мнението на д-р Киселков се приема от почти всички изследвачи на делото на Св. Евтимий, патриарх Търновски, защото за тях е важно изследването на самото дело на Евтимий, а не мястото, където то е извършвано, те смятат, че е достатъчно да се посочи, че Евтимий е работил в манастира „Св. Троица“, без да се търсят доказателства дали точно в днешния манастир е пребивавал и работил той.

Но трябва да се отнесем критически към така поднесената от д-р Киселков информация. Самата мисъл „веднага се заел да си основе ма-

настир“ е много наивна и не може да бъде определяща за днешния манастир „Св. Троица“, както я е употребил авторът. Едва ли може да се приеме недоказаната версия, че средновековният български манастир „Св. Троица“ се е съхранил в оригиналния си вид и на същото място след жестокия погром над столичния Търновград и близката му околност през лятото на 1393 г., както и през следващите години и особено след потушаването на двете Търновски въстания от 1598 и 1686 г.

Старият манастир „Свето Преображение Господне“, въздигнат на срещуположния склон, е разрушен и напуснат след погрома, а в първите десетилетия на XIX в. е изграден на ново място, на около 0,5 км северно. Опустошаването му е станало именно при османското нашествие. Вече се проучват чрез археологически разкопки основите на манастирската църква и няма съмнение, че именно там е бил старият Преображенски манастир².

Чрез археологически разкопки се установи, че старият Килифаревски манастир, е бил горе на високия хълм и също е разсипан по време на османската агресия от края на XIV столетие³. Долу, в равнината, на десния бряг на р. Белица, е изграден днешният Килифаревски манастир „Рождество Пресвета Богородица“.

Това положение се наблюдава и при други манастири във Велико-търновската епархия. Така например, старият Присовски манастир, останал от времето на Асеновци, е бил на висок хълм, съседен на днешния Присовски девически манастир „Св. Архангел“⁴. Манастирът „Св. Четиридесет мъченици“ от времето на цар Иван Асен II, край с. Мерданя, е бил върху съседния от югоизток хълм. Същият е разсипан от турците при тяхното нашествие от края на XIV век⁵. Такава е съдбата на средновековния манастир „Св. Марко“ в м. Трошана⁶, на онзи средновековен манастир северозападно от с. Чолаковци (сега квартал на гр. Велико Търново)⁷, на манастира „Св. Богородица Одигитрия“, на северния склон на хълма Света гора и т. н. Едва ли манастирът „Св. Троица“, управляван от заточения български патриарх и разположен на прекия и единствен за онова време път на север от Търновград, е останал незабелязан и незаsegnat от завоевателите, за да се запази до възрожденско и наше време на същото място и в същия си вид, с изключение на манастирската църква, за която се приема, че е построена от Колю Фичето през 40-те години на миналия век. След тези разсъждения търсенето на руините на средновековния манастир „Св. Троица“ на друг терен, някъде в близката околност, е основателно.

В статията си „План на старата българска столица Велико Търново“, обнародвана през 1910 г. в ИБАД, К. Шкорпил описва руините на изследвана от него стара българска църква край ж.п. спирка Самоводене⁸. Там той дава план и размери на църквата и изказва предположение, че при наличието и на следи от основи на други сгради около църквата,

тя ще е манастирска. Навярно тогава основите на църквата и на околните сгради са личали по-добре и на терена, но днес те са затрупани с извозвана на това място пръст от изкопите за огромните цистерни на СО „Петрол“. Частично е засипана и разкритата от Шкорпил средновековна църква.

От стари жители на с. Самоводене Шкорпил разбрал, че при кърджалийски нападения в края на XVIII век, манастирът е напълно разорен. Навярно след първия разгром при османското нашествие от края на XIV в., манастирът е бил възобновен и през последните години на XVIII в. отново разсипан и разграбен от кърджалиите.

През 60-те години на нашия век архимандрит Нестор, по-късно Смолянски епископ, известява по открита от него Партениева хроника, за стар манастир около Търновград, основан през 1070 г. от монах Григорий и сина му Калиник. Като се позовава на писаното от архимандрит Нестор, Христо Темелски приема, че въпросният манастир е именно този югозападно от ж.п. спирка Самоводене, за чиято църква в началото на века е писал К. Шкорпил⁹.

Пак там Хр. Темелски съобщава, че този стар манастир е известен по ферман от султан Махмуд II от 1831 г. с името „Равен“, а новият (днешният) манастир „Св. Троица“ е назван като манастир „Пролом“. И двата манастира са имали за патрон „Св. Троица“.

Старият манастир „Св. Троица“, назван в султанския ферман „Равен“ (вероятно защото е в равнината), е разрушен от кърджалиите. И вероятно по повод искането на българите за неговото възстановяване е издаден султанският ферман от 1831 г. Но по съображения за сигурност

Обр. 1. Почистване на апсидата на църквата на Евтимиевият манастир край Търновград

вместо на старото място, манастирът е построен горе под скалите, в гората, далеч от пътя за Русчук.

Като се основаваме на горните разсъждения, приемаме, че манастирът, в който се е установил и работил през периода 1371—1375 г. Евтимий, е именно онзи при складовете на СО „Петрол“, на около 0,5 км югозападно от ж. п. спирка Самоводене¹⁰.

Знае се, че първоначално Евтимий се е уединил в подходяща за битуване пещера в скалите над манастира. И този факт се констатира при двата манастира. Само че пещерата над днешния манастир „Св. Троица“, е високо горе на скалите и е трудно обитаема. Там, преди години, по препоръка на проф. д-р Пеньо Русев, тогава зам. ректор на ВПИ „Братя Кирил и Методий“, група студенти направихме оглед и сондаж. За съжаление там не се откриха следи от битуване през XIV в.

Над стария манастир „Св. Троица“ има друга, по-широка и по-достъпна пещера. Там е възможно да се побират повече хора. А от изворите е известно, че около монах Евтимий са се събрали множество монаси. В тази пещера разкопки не са провеждани и е възможно да се открият следи от живот от XIV в.

Единствен И. Загорски приема, че в стария манастир, чиито основи са засегнати при строителството на ж.п. линията от Велико Търново за Горна Оряховица в началото на века, е била школата на Евтимий. Там ще да е ставало превеждането, преписването и коригирането на църковните книги на българския език¹¹.

През 1984 г. с група студенти от кръжока по „Археология“ при ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ направихме почистване на руините на обнародваната от К. Шкорпил стара църква при складовете на СО „Петрол“ (Обр. I). Беше възможно да се почистят само основите на източната и половината, тъй като западната е засипана с огромен земен насип. Личаха петна от стенописване по вътрешното лице на стената в апсидата, по фугите между ломените камъни. В пръстта се намериха ситни късчета хоросанова мазилка с черна и червена боя. Би било полезно да се направи едно цялостно почистване на църквата и провеждане на сондажи в околността за добиване на повече и по-сигурна информация за манастира.

Предполага се, че цар Иван Шишман често посещавал манастира, поради което той е известен като Шишманов манастир. А под манастира има кладенче, което и днес самоводчани наричат „Шишмановото кладенче“. Самата местност под стария манастир се нарича „Шишманец“, а самоводчани я изговарят „Шюшманец“.

За това, че цар Иван Шишман е покровителствал манастира се съобщава и в грамотата на Влашкия господар Иван Кантакузин от 1715 г.¹²

Знае се, че старият средновековен път от Търновград към средновековния град Червен минавал по десния бряг на р. Янтра. Чак по времето

на Митхад паша, като управител на Русенския вилает, е построен днешният път по левия бряг на реката. Прочее, старият манастир е бил разположен близо до средновековния път и това е тъкмо манастирът югозападно от ж.п. спирка Самоводене. Днешният манастир навярно е изграден горе през 30-те години на миналия век, за да е по-добре защитен срещу кърджалийските нападения, жертва на които станал и старият манастир.

Приведените по-горе разсъждения се нуждаят от доказателства, придобити по пътя на археологически проучвания, както долу върху основите на църквата и околните постройки, така и горе, в пещерата. Би било полезно това да стане в близките години, за да се реши окончателно и въпросът за местонахождението на стария Евтимиев манастир край Търновград.

БЕЛЕЖКИ

¹ Киселков, В. Патриарх Евтимий. С., 1938, с. 18.

² Попконстантинов, К., Алексиев, Й. Разкопки на стария Преображенски манастир през 1991 г. — „Археологически открития и разкопки през 1991 г.“ С., 1992, с. 122—124.

³ Николова, Я. Разкопки на Килифаревския манастир (1974—75 г.) — Археология, 1978, кн. 1, с. 33 и сл.

⁴ Загорски, И. Манастирите във Велико-Търновска епархия. С., 1947, с. 70—71.

⁵ Пак там, с. 94—95.

⁶ Станев, Н. История на Търновската подбалканска котловина. Тн., 1942, с. 33—34.

⁷ Овчаров, Т. За археологическата карта на Чолаковци. Аспирантски сборник на ВТУ „Кирил и Методий“, 1976, св. 3, В. Тн, с. 22 и сл.

⁸ Шкорпил, К. План на старата българска столица Велико Търново. — ИБИД, 1910, с. 150, обр. 16,4.

⁹ Темелски, Хр. — в-к „Орбита“, бр. 3 от 19 януари 1985 г.

¹⁰ Тезата е изказана в статията ни „Средновековни манастири край Търновград“, в сп. „Духовна култура“, 1993, кн. 6, с. 10—11.

¹¹ Загорски, И. Цит. съч., с. 18.

¹² Киселков, В. Цит. съч., с. 19.